

Blaznice

(norišnice),

kakoršne morajo biti, in kaj je njih namen.

Spisal

dr. Karol Bleiweis,

primarij deželne blaznice Kranjske.

~~~~~  
V pojasnilo našim županstvom, častiti duhovščini in  
v obče prijateljem človeštva.  
~~~~~


V LJUBLJANI 1878.

Založil deželni odbor Kranjski. — Tisk J. Blaznikovih naslednikov.

44676

Kranjska dežela po sklepu lanskega deželnega zbora kmalu stopi v vrsto onih Avstrijskih dežel, katere imajo že mnogo let za svoje blazne dobro vredjene blaznice (norišnice).

Da je bilo to silno potreba, naj izpriča kratek zgodovinsk ozir na staro norišnico našo.

Ko je nekdanji samostan diskalceatov, pozneje samostan usmiljenih bratov, postal bolnišnica, je iz prva njen desni del vhoda pri tleh bil odločen za sprejem blaznih, ki so jih tu zaprli v majhne kolibe. Tisto poslopje, kjer je v bolnišnici dandanes blaznica, je leta 1827. iznova zidano bilo s 24 majhnimi sobami in dvojnima vratama, katerih ena so lesena z majhnim oknicem, druga pa iz železnega omrežja; mirni blazni so bivali v 2 delalničnih sobah. Bilo je po takem v tej deželni blaznici prostora za 37 blaznih.

Po „Topographie der k. k. Provinzialhauptstadt Laibach“ slavnega dr. Lippicha, nekdanjega mestnega zdravnika za uboge v Ljubljani, je bilo število blaznih na Kranjskem takrat tako majhno, da jih je leta 1828. treba bilo v norišnico sprejeti le 9, — 1829. leta 12, — leta 1830. le 4, — 1831. leta 8, — 1832. leta 5, tedaj v 5 letih skupaj 36, tedaj je nekdanj zadostovalo to poslopje, v katerem so blazni zaprti bivali, z majhnim prostorom zunaj hiše, ki so mu dali ime vrta, če tudi pravi vrt ni bil.

Ker je tedaj naši deželi zarad vedno silnejšega na raščanja blaznih — leta 1875. bilo je sprejetih 112, 1876. leta 98, leta 1877. pa 106 — tedaj v enem letu trikrat toliko, kakor nekdanj v 5 letih skupaj! — večji in bolje vredjeni zavod že davno sila potrebea bil, zato se mi zdi primerno, seznaniti zdaj občinstvo z notranjo napravo in namenom dobre blaznice.

V Londonu bila je še le v sredi preteklega stoletja ustanovljena prva blaznica. — Koncem preteklega

stoletja pa, ko je v Parizu divjala ljuta Francoska revolucija, dosegel je slavnoznani zdravnik blaznih Pinel z veliko težavo in celó nevarnostjo svojega lastnega življenja to, da je smel blaznim odvzeti verige, v katere so bili vklenjeni, kajti še v teku sedanjega stoletja shranovali so nemirne blazne v kletkah, tičnikom podobnih.

Prehuda sila, s katero so hoteli vkrotiti nemirne in besne blazne, rodila je leta 1840. na Angleškem nasprotno misel, doseči zdravilni namen brez vsake sile; ta sistema se imenuje „norestraint“. Slavnoznani Angleški zdravnik Conolly bil je prvi, ki je vsakoršno silo odpravil, in z dobrim vspehom bila je ta sistema v Angleških blaznicah in pozneje tudi po celem kontinentu vpeljana. Zdaj povsod in tudi pri nas skušamo vkrotiti nemirne in besne blazne le z lepo besedo in s pripomočjo primernih zdravil; ako se nam pa to po tem načinu ne posreči, osamotimo blaznega na dve ali tri ure, in kmalu se pomiri tako, da more zopet bivati med drugimi.

Vsak nagovor, vstop v celico, ali če se moramo dotakniti blaznega, zgodi se z največo krotkostjo in zmirom tako, da se bolnik ne vstraši in ne razburi.

Tako ravnanje je pa le mogoče, če ima zdravik v dobro vredjeni blaznici tudi veliko število dobrovoljnih, inteligentnih in neutrudljivih strežajev na strani.

Za nekatere izvanredne slučaje se poslužujejo zdravniki, kakor na Angleškem, tako tudi drugod, vendar še neke sile, to je, „jopice za silo“ (Zwangsjacke). Ta pomoček je včasih potreben pri takih blaznih, ki se hočejo usmrtiti, in pri onih, ki so silno nesnažni.

Ne smemo se tedaj čuditi, da ima prosto ljudstvo pa tudi izobraženi svet še dandanes mnogo predsodkov in tak strah pred blaznicam, da sorodniki izročijo le po dolgem premišljevanji na umu bolnega človeka blaznici.

Še le začetkom tega stoletja se je jelo bolj razširjevati prepričanje, da blazni niso hudodelniki, ampak le milovanja vredni bolniki vsled bolezni v možganih ali čutnicah. Nenaravni občutki, prečudno zmedene misli, zmešani govor, nemirno, včasih prav divje obna-

šanje, to so le znamenja bolezní; primeriti se morejo bolečinam in občutkom, ki jih imajo na srcu bolni, fantazijam onih za šenom zbolelih ali onemu hudemu nemiru, ki sili za vročnico bolnega človeka skočiti s postelje ali skozi okno.

Tako zdravniško spoznanje postalo je temelj sedanjemu ravnanju za vpešno oskrbljevanje in ozdravljevanje blaznih.

Tukaj hočem navêsti nekaterih slučajev iz lastne prakse; razvidi se iz njih, da je pravo spoznanje telesne bolezní blaznega prvi in najbolj imeniten korak ozdravljenja.

Neka mlada gospica Slovenka bila je vsled revščine starišev primorana poiskati si službe v Trstu. Morala je tam opravljati težka dela; vsled presilnega napenjanja telesnih svojih moči zbolela je za hudo vročino in šenom. Mati prepelje še bolno hči v hudi zimi domú. Komaj tri dni domá, zblaznela je. Strašni občutki jo morijo ponoči in podnevi; vedno kriči, da je pogubljena, da ne sme živeti, vidi pred seboj strašanske prikazni, ki so bile vzrok njenega vednega nemira. Pripeljana v tukajšnjo blaznico kaže isti nemir in splošno nespametno vedenje. Poskuša se rešiti teh strahovitih občutkov, usmrtiti se hoče. Najprvo popije steklenico petroleuma, kar jo pripravi v smrtno nevarnost; kmalu potem se obesi na železna vrata, a bila je še o pravem času odrezana. Potem požre tri solde — in ko je bilo tudi to brez vspeha, poskuša požreti precej velik križek svojega moleka (paternoštra), katerega iz požiralnika izvleči se mi je še posrečilo. Zadaviti se hoče skoro vsak dan, a ker smo zeló na njo pazili, ni dosegla svojega namena. Pokazala so se pa pri njej znamenja splošne brezkrvnosti. Posrečilo se mi je vsled pripravnih zdravil (katere sem ji mogel po umetnem načinu vbrizgljati v kri) odpraviti to krvno slabost; začenjala se je telesno okrepčavati in postala je bolj mirna; prešle so počasi one hude morivne prikazni in začela spoznavati je napačno svoje ravnanje. Zato upam zdaj, da se popolnoma ozdravi.

Drug slučaj. 30 let star hlapec, poprej ves zdrav, pameten in trezen človek, imel je opravke v neki vasi

na močvirji. Da bi poprej prišel do omenjenega kraja, se podá čez močvirje naravnost tje v hitrem teku, skače čez sto in sto grabnov ter ves spehan pije iz mlake vode in pojé slabo klobaso. Pridšega domú strese mrzlica; v hudi vročini začne divjati, pobija vse, kar mu pride pod roke, povsod vidi hudiča, ki ga hoče zgrabiti; silno smešno se vede v govoru in v vsem svojem obnašanji. V blaznici se vsak večer ponavlja isto besno vedenje; treba ga je bilo osamotiti zato, ker je bil eden najnevarniših bolnikov. Podnevi je bolj miren, vendar popolnoma zmešan, vizije in halucinacije ga iznemirjajo neprenehoma. Ni dvomljivo, da je bila blaznost njegova nasledek hude mrzlice. Dobil je v norišnici primernih zdravil in kmalu se je popolnem ozdravil.

Dandanes niso blaznice več vetrišnice, ampak bolnišnice morajo biti, ki se le v nekaterih stvaréh razločijo od navadnih bolnišnic, kakor to zahteva drugačno vedenje blaznih. Pa vsaj tudi bolnišnice niso vse enake; drugače se one, kjer so ozdravljajo vnanje bolezni, drugače porodnišnice, drugače za nalezljive bolezni itd.; vse pa imajo namen: ozdraviti ozdravljive, ali vsaj dobro oskrbljevati neozdravljive.

Bolniki, ki iščejo pomoči v bolnišnicah, se razdelijo v tri vrste. V prvo vrsto spadajo oni, ki vstopijo v prvič v bolnišnico, se ondi ozdravijo in se nikdar več ne vrnejo tje, — v drugi vrsti so bolniki, ki se sicer tam ozdravijo, pa sčasoma zopet iščejo pomoči, boleajo namreč za jetiko, mrzlico, revmatizmom in za raznimi unanjimi boleznimi, ki se včasih kmalu in večkrat ponavljajo in vzročujejo njih večkratni vstop v bolnišnico; — v tretjo vrsto pa spadajo oni, ki so neozdravljivi; si zaslužiti ne morejo ničesa, pa jih tudi žlahtniki njihovi ali njihove domovinske občine ne morejo oskrbljevati, ker dadó sila veliko opravila in potrebujejo vednega nadzorstva; taki bolniki morajo tedaj toliko časa v bolnišnici ostati, da končajo ondi svoje življenje.

Enake bolnike najdemo tu v blaznicah. Nekateri se v kratkem ozdravijo in ostanejo pa zmirrom zdravi; drugi se vrnejo večkrat, posebno pijanci,

ki vsled presilnega pijančevanja zblaznijo, in konečno oni ubogi neozdravljivi blazni, ki so popolnem zmešani, sebi ali družim nevarni, in zato nikdar ne smejo zapustiti blaznice.

Ni tedaj res, da le bolezni uma so neozdravljive in da se le te bolezni lože in večkrat ponavljajo, kakor druge bolezn. Imajo pa bolezn uma to posebno lastnost, da so le redkokrat ozdravljive zunaj blaznic zato, ker potrebujejo posebnih in raznovrstnih zdravstvenih pripomočkov.

V raznih deželah so tudi navadne bolnišnice razdeljene v zdravilnice in pa v hiše za onemogle in neozdravljive. V nekaterih deželah in nedavno so se tudi blaznice strogo ločile v hiše za ozdravljive in neozdravljive blazne. V zadnjem času se je pa taka ločitev opustila; spoznalo se je za boljše, da ste obe v vrsti blaznih v eni hiši, pa ločeni so v raznih prostorih blaznice. Navod tej spremembi je bilo spoznanje, da potrebujejo tudi neozdravljivi blazni včasih onih pripomočkov, kakor jih je treba ozdravljivim in ravnokar zbolelim, in da mora tedaj uprava blaznice biti enaka za obe vrsti blaznih. Dalje je skoro tretjina neozdravljivih blaznih v norišnicah za raznovrstna dela jako pripravna; ta delavnost toraj v blaznicah, v katerih bivajo ozdravljivi in neozdravljivi, koristi vsem. Med neozdravljivimi so tudi nekateri taki, ki poznajo svojo bolezen, ki so prav radi v blaznici in cenijo njeno upravo. Taki bolniki raznih stanov so za ozdravljive in prebolele velike vrednosti; oni jih tolažijo in razvedrujejo ter preganjajo jim marsikatero presodke. Če tudi sami blazni, so vendar deloma zdravniki drugim blaznim. Napačno bi bilo toraj, ločiti take koristne bolnike zavoljo neozdravljivosti od ozdravljivih. Neopravičen presodek je, da je združba neozdravljivih škodljiva ozdravljivim; le posebne lastnosti bolezn, ki se pa nahajajo pri blaznih obeh vrst, imajo škodljiv upljiv na bolne na umu, zatorej je pa tudi razdelitev in ločitev bolnih po lastnostih bolezn in različnih osebnostih nepogojno potrebna.

Misli, kako naj so vredjene blaznice, ali imajo v njih ločeni biti ozdravljivi od neozdravljivih blaz-

nih itd., spremenile so se sčasoma zeló. Norišnice, ki so bile zidane prejšnja leta, se zeló razločujejo od današnjih, vendar bile so o svojem času zgledni zavodi in so še zdaj dobre za rabo. Dandanes se blaznice tako vredujejo, da so prostori za oskrbnništvo in gospodarstvo popolnem ločeni od bolniških oddelkov, a vendar se lahko pride iz teh do unih, — tudi morajo biti možki oddelki od ženskih kolikor mogoče oddaljeni, — za vsak spól morajo biti posebna sprehajališča, — prostori za raznovrstna dela blaznih se nahajajo na moški in ženski strani. Vsaka dobro vredjena blaznica ima za vsak spól po več razredov, ki so po bolj ali manj prostornih mostovžih ali pa po nadstropjih ločeni; v nekaterih norišnicah so celó posebne hiše za posamezne razrede bolnih.

Na tak način je mogoče, popolnem ločiti mirne od nemirnih, snažne od nesnažnih, prebolele od onih, ki imajo kronične telesne bolezni in pa le nekatera znamenja blaznosti, neprenehoma nemirne in divjajoče od onih, ki postajajo včasih razburjeni; tudi za mirne blazne izobraženih stanov se nahajajo posebni oddelki; ako so pa izobraženi blazni vedno nemirni, divji ali nesnažni, potem se ve da je taka ločitev nepotrebna, ki ne koristi bolnim, pa napravlja deželi nepotrebnih velikih stroškov.

V bolje vredjenih norišnicah se nahajajo prostori, v katerih prebivajo blazni podnevi; tudi se skrbi za to, da so prostori po številu v njih bivajočih blaznih dostojno veliki, da so zračni, svitli in dovolj gorki. V ta namen so spalni in dnevni prostori v raznih nadstropjih, ali pa eden zraven družega; tudi se široki mostovži v nekaterih bolnišnicah porabijo za bivališče blaznih podnevi.

Nové blaznice se večidel in najboljše razsvetljujejo s plinom (gazom); kurjava pozimi je v kleti, od kodar se gorki zrak po cevih razširja po vseh nadstropjih. Taka naprava je zeló koristna, prvič zaradi tega, ker blazni ne pridejo do ognja in se tako odvrča vsaka nesreča, — drugič zato, ker se po taki kurjavi dá razgreti več prostorov. Navadne naše peči se nahajajo v nekaterih blaznicah le v oddelkih, kjer bivajo

mirni, a tudi tam morajo mesteje imeti ključalnico, katero more le strežaj odpreti. Kurjava s tolikimi pečmi veliko stane in je bolj nevarna, kakor kurjava z vročim soparom. — Prostor pa se ogrevajo ali z vročim vodnim soparom ali pa z vročim zrakom; v novejšem času se združujeta oba načina tako, da je v pripravnem kotlu voda, katera se po vročem soparu bolj ali manj razgreva in po vseh nadstropjih razširja.

V vsakem oddelku so kopališča, katera so za ozdravljevanje blaznih neobhodno potrebna. Kopališče z dvema ali tremi banjami in slapom (douche) mora biti blizu stanovališč, da se bolni ne prehladijo in ne vtrudijo po kopelih.

Na vsakem oddelku mora biti po eno ali dvoje sobic, da se morejo osamotiti včasih razburjeni blazni za nekoliko ur; ondi ostanejo tudi ponoči v družbi strežaja, dokler se ne pomirijo, kajti dobro ni, če se prestavijo zavoljo začasne razburjenosti takoj na kak drug oddelek.

Oddelek za neprestano besne (divjajoče) mora imeti več sobic za osamotenje, ki imajo posebno napravo. Okna njihova so ali visoka nad tlami ali pa v navadni višini, šipe pa iz tako močnega in debelega stekla, da se lahko po njih skače, pa se ne starejo; tudi morajo trdno omrežena biti in tako narejena, da se po potrebi otemniti dadó. Vrata teh sobic so debela in močna, se odpirajo in zapirajo samo od zunaj, in imajo majhno luknico, skoz katero se opazuje blazni tako, da on tega ne čuti. Sobice za osamotenje na tem oddelku se imenujejo celice, ves oddelek pa se zove oddelek besnih.

V nekaterih še novejših blaznicah se pa nahajajo v tem oddelku vsakovrstne čudne naprave, ki so le ostanki onih starejih časov, ko so blazne le kakor hudodelnike zatvorili in se ni poskušalo, jih ozdraviti. Dandanes so te celice enake navadnim sobicam, le okna so trdno izdelana, steklo je močno, zatvornice pri oknih so iz trdega in močnega lesa, se trdno zapró; vrata so močna, se morajo posebno dobro zaklepati, zid in tla so z oljnato barvo prevlečena, da se dobro in lahko snažiti dadó; vsi vogli v sobici so oglašeni,

da se besnik nikjer poškodovati ne more; tudi za kurjavo in zračenje je dobro skrbnjeno. S tako napravo je celica podobna navadni sobi, kamor se postavlja vsakovrstno hišno orodje. Take celice vtisek na bolnika ni neprijeten; ves ta oddelek blaznice je potem zelo podoben dobro vredjeni bolnišnici, in zgublja nekdanjo strahovitost pri občinstvu.

Vrti morajo biti v bližini oddelkov. Senčnata drevesa, cvetlice, prijetne vrtno naprave, klopi in vrtno hišice so potrebščine, ki se dandanes nahajajo na vrtilih vsake dobre norišnice. Tudi na vrtu morajo biti ločeni spôli in blazni po različnosti bolezni; mirni morajo biti oddaljeni od nemirnih, da se brez motenja sprehajajo in okrevajo v dobrem zraku. Taka razdelitev tudi strežajem olajša nadzorstvo. Pomanjkanje takih pregrajenih vrtov bil bi velik pogrešek, katerega odpraviti mora biti skrb vsacemu dobremu vodstvu.

V vsaki dobro vredjeni blaznici so delalnice za bolnike: mizarnice, šivarnice, čevljarnice, pa tudi prostori za pletenje slamnic, za pripravljjanje sočivja, kuhinja, perilnica, sušilnica. Povsod tû vspešno pomagajo blazne ženske.

Prav koristno je, če ima blaznica kaj polja in živine. Tam najdejo blazni kmetje sebi primerno delo, pa se tudi gnoj in marsikaj družnega dobro porabi na korist zavoda.

Poskusilo se je v novejšem času, in to z dobrim vspehom, nastanovati mirne blazae v navadnih hišah, se ve, da pod dobrim varstvom in v bližini blaznice. Take naselbe blaznih imenujejo se „kolonije“, ki so pod nadzorstvom vodje norišničnega; blazni se tû pečajo s poljedelstvom in živinorejo, zato morajo imeti take kolonije dovolj svetá. Skušnje so učile, da precej veliko število blaznih ne potrebuje dražega bivanja v norišnici, in da se brez nevarnosti morejo nastaniti v navadnih hišah, le skrbeti je treba, da se pazljivo čuje nad njimi in da se brž prestavijo v blaznico, ako postanejo bolj nemirni. Ker so norišnice sedanji čas povsod prenapolnene, dobile bodo kolonije še vedno večo veljavo zato, ker se dadó z manjšimi stroški vrediti in se tako prihrani stroškov deželi in davke plačeva-

jočim deželanom. — Največa taka kolonija (naselbina) je Belgijska vas Geel, v kateri že čez sto let vaščani oskrbljujejo blazne različnega stanú. Blizo tisoč blaznih biva v tej vasi, katera šteje 9000 prebivalcev. Blazni seljaki vživajo tu precej prostosti; oni opravljajo vsa dela v družbi zdravih, a tudi vživajo ž njimi primernih veselíc in zabav. Ravná se tam lepo z blaznimi; brez dovoljenja zdravnikov nikakoršna sila ni dopuščena. Samoumori so redki in telesno zdravje je sploh tam takó dobro, da so se našli leta 1838. čez sto let stari blazni. Pobegnili jih do zdaj ni mnogo, ker je vas Geel s tako goščavo obdana, da nihče ne more lahko pobegniti. Vendar ima tudi ta kolonija mnogo napak, kar se pa zboljšati trudijo ondotni zdravniki. Kolonije so živ dokaz, da morejo mnogi blazni bivati v veliki prostosti in brez posebnega nadzorstva, kar zavodu vsakako manj stroškov prizadene. Tudi sedanjó našo blaznico na Studencu smemo vvrstiti kolonijam, kajti tudi tù stanujejo blazni v raznovrstnih poslopih brez omreženih oken in posebnih priprav; delajo na vrtu in polju tudi zunaj ozidja; hodijo v bližujo cerkev, napravljajo izlete v Ljubljano in okolico, vživajo tedaj tudi tù obilne prostosti.

Dalje naj še omenim to, da se v vseh blaznicah skrbi za to, da imajo blazni primerno zabavo, kegljišča itd., za bolj premožne bolnike tudi biljard in dvorano, kjer pojó, igrajo in plešejo.

V norišnici mora pa tudi biti kapelica za službo Božjo, potem majhna lekarnica in knjižnica.

Skusil sem v tem popisu razložiti na kratko vse, kar se vidi in najde, ko se pride v dobro vredjeno blaznico. Prepričal se je lahko vsak, da se le celó malo razloči od dobro vredjene bolnišnice, da se pa tudi v njej ne najde posebnih in skrivnostnih naprav, ki jih opisujejo včasih pisatelji v svojih povestih zato, da je pripovedka čitateljem bolj mikavna.

S tem sem dovršil prvi del svoje naloge.

V drugem delu govorim o tem, kaj ima doseči dobra norišnica.

Ozdravljivi bolniki morajo se v norišnici ozdravljati, neozdravljivi pa naj najdejo svoji bolni oseb-

nosti primerno domačijo, — to je, na kratko rečeno, cilj in konec dobre norišnice.

Nekatere telesne bolezni se lahko v prvem hipu spoznajo za neozdravljive, tako bolni hirajo in kmalu umró. Ravno tako je tudi pri nekaterih boleznih uma. Mnogo blaznih se takoj more razglasiti za neozdravljive; drugi se izprva boljšajo, a kmalu tudi pri največi skrbljivosti začnó hirati, kakor je to véasi pri pljučnici, pri vnetji prsnih mrén, pri revmatični hromoti itd., — v preteku teh bolezni nastane neozdravljiva jetika ali mrtudnost.

Prva in najbolj imenitna naloga zdravnikova je odločiti, v katero vrsto spada novo sprejeti bolnik. Važno je to za ozdravljenje bolnika, še bolj pa za njegovo rodovino ali žlahto. Za ozdravljivega bolnika rodovina gotovo raji in več žrtvuje, kakor za neozdravljivega; ona bo domá vse tako vredila, da bo za-nj prav, ako ima priti zopet domú. Nikar naj se tedaj rodovini ne vcepi neizpolnljivo upanje; tem hujše je za-njo, ako pozneje up splava po vodi! Ni ne človeško, ne priljudno, obljubiti žlahti ozdravljenje bolnikovo, pozneje pa preklicati besedo. Tudi le koristi zavodu to, da se izprva podučuje žlahta o stanu bolnikovem; tako se prestrižejo neopravičene zahteve in nade. Res je, da se v prvem hipu ne dá konečno določiti, ali je blazni ozdravljiv ali ne; zato treba zdravniku daljšega odloga, v katerem opazuje bolnika, in iz tega opazovanja potem dobi podlago za svojo prognozo.

Tudi pri bolnikih, ki se ne morejo popolnem ozdraviti, se posreči večkrat odstraniti sčasoma nekatere za bolnika in žlahto posebno nestrpljive prikazni, da je potem bolniku mogoče bivati zunaj blaznice.

Včasih je spoznanje bolnega uma pri nekaterih blaznih jako težko zato, ker skoraj vsa opravila možganov vršijo se popolnoma redno in se blaznost vrti le v zeló ozki meji tako, da občinstvo dostikrat trdi, da je človek zdrav, zdravnik ga pa vendar pripoznava za zeló nevarnega bolnika. Tak interesanten slučaj bil je nek posestnik v okolici Ljubljanski, katerega nepremična ideja se je koncentrirala na dve osobi, in je blaznost v tistem trenutku, ko glavne osebe ni več

vmes bilo, skoro popolnem prešla. Bil je ta mož oženjen več kot 16 let s prav pridno in pametno gospodinjo; na majhni svoji kmetiji živela sta dobro in zadovoljno, imela sta 12 otrok, a samo 5 ostalo je živih. On je bil zmirom varčen, trezen gospodar in zdravega uma. Nekega večera bil je v bližnji vasi v veseli družbi, ondi se je vpijanil, in domú gredé obleži v snegu. Zjutraj ga najdejo vsega trdega, vendar oživil se je še, a prsti nog so mu pozebli. Ležati je moral domá več tednov, in začel takrat pijančevati. Dalje časa trajajoči navali krvi v možgane rodili so pri njem blaznost. Imel je strašne halucinacije in vizije; slišal je glasove in videl podobe, ki so ga vedno vznemirjale in razburjale zato, ker so izbudile misel o nezvestobi svoje že precej stare soproge. Za njenega ljubčeka si je domišljeval soseda, že čez 60 let starega in pobožnega moža, ki se za take mladostne stvari še zmenil ni. Odlej začelo se je pravo peklo v hiši; trdil je, da je le prvi otrok njegov, vsi drugi pa sosedovi; preganjal, žugal in tepel je ženo, otroke in soseda ljubimca, vsi so morali večkrat bežati iz hiše. Postal je tako nevaren svoji rodovini, katera se je konečno vendar smilila vaščanom, da so ga pripeljali v blaznico, čeravno je marsikateri bil popolnem prepričan, da mož ni blazen. In res moram konstatirati, da dolgo nisem ne najmanjšega znamenja blaznosti na njem našel: govoril je v vseh stvaréh tako pametno, védel se tako dobro, da sem se še le po njegovi konfrontaciji s ženo mogel prepričati, da mu fiksna ideja po glavi roji in da more ta domišljija po bolnem njegovem umu ognjeno izslikana postati za rodovino zelo nevarna, — a da jo on zatajiti skuša. Ker se je v blaznici mirno in pametno vedel, vžival je v njej precej prostosti; delal je kmečke mošnjice za denar in večkrat je šel s strežajem v mesto kupovat usnja in druge za tak fabrikat potrebne tvarine. Eno nedeljo napravlja strežaja, da gresta v bližnjo krčmo; tu strežaja prav po zvijaško napojí, in ko iz krčme proti blaznici koráča, mu uide. Naravnost beží domú. Bil je par tednov manj siten in razburjen, gotovo je storil to strah pred blaznico. Neko jutro pa je povabil soprogo, da naj gre z njim v mesto. Ko pa sta zunaj vasi na polji, jo

zgrabi, vrže na tla in ji s pipčkom prereže žile na nogah in rokah. Ko so na krik hiteli vaščani ženi na pomoč, beži. Poskrival se je tri dni na močvirji, potem se pa sam oglasil pri sodniji, da bi ga zarad tega dejanja zaprla. Sodnija ga izroči blaznici, v kateri je kakor poprej bil eden najbolj mirnih in delavnih bolnikov. Žena vsled hude krvavitve in velicega straha začne hirati in umrje za jetiko. Jaz mu to povem z namenom in v trdni nadi, da bo smrt večletne njegove tovaršice napravila močan vtis na njegov bolni um in se bodo morebiti spremenila njegova bolna čutila. Utegnil bi potem živeti v prostosti, posebno, ker je bila glavna osoba njegove domišljije se preselila v boljše deželo. In res! nisem se motil; bil je nekaj dni osoren in zamišljen, postal je bolj mehkega srca in videl sem ga večkrat jokati. Pozval sem otroke njegove v blaznico; on jih sprejme dobro in se lepo z njimi pogovarja. Kmalu potem prosi žlahta in vaščani, naj ga izpustim domú, ker so otroci sirote in kmetija brez gospodarja. Udal sem se prošnjam, ker sem bil prepričan, da bode živel brez nevarnosti pri svojih. In zopet nisem se motil. Postal je zopet dober gospodar in dober oče vsem peterim otrokom, ne vpjani se več, le od onega soseda noče nič vedeti. Ne najmanjše znamenje blaznosti se ne vidi na njem, vendar ni zdravega uma, a blaznost njegova je postala tako slabotna, skrita, da jo more zaslediti le izveden opazovalec.

Nalog blaznic je tedaj dvojni: 1) ozdravljive bolnike popolnem ozdraviti, 2) pri neozdravljivih delati na to, da se odpravijo vsaj najbolj nadležne prikazni; če pa so popolnem neozdravljivi, oskrbeti jim primerno postrežbo.

Po teh načelih se ravna v blaznicah ozdravljevanje blaznih, pri katerih se nikdar ne sme pozabiti, da so telesno, to je, na čutnicah in možganih bolni. Razume se tedaj zato samo po sebi, da se nič ne doseže s kreganjem, žuganjem in opominjevanjem, ampak da le s previdnim zdravniškim ravnanjem se dá kaj doseči.

Tù ni kraj, naštevati zdravila, raznovrstne kopelje i. t. d., katere se vspešno rabijo pri blaznih, le nekaj

mi je treba posebno omeniti, namreč primerno hrano. Dostikrat pridejo bolniki v zelo revnem stanu v blaznico, v malo tednih se pri dobri hrani okrevajo ne samo telesno, ampak včasih minejo tudi najgrozovitejše in najnevarnejše prikazni blaznosti. So bolniki, ki se domá ne dotaknejo nobene jedi, v blaznici pa kmalu jedó toliko, da se začnó rediti, in to le zaradi primerne hrane. Tù ni treba nikakoršne potrate, al bolnik mora dobiti dobre juhe, jajce, mleka, pečenke, pa tudi vina, kakor se dajeta za pomirjenje bolnikov makov sok in kloral.

Primoran je zdravnik včasih tudi pri družih boleznih premagati trmo bolnikovo z dobro besedo ali pa ga vsaj resno opomniti, ako ne uboga ukazov zdravnikovih. Isto tako ravna zdravnik v blaznici. Kakor pa zdravnik ni v stanu, ozdraviti pljučnico, drisko in druge telesne bolezni le z dobro besedo, ravno tako ni mogoče, ozdraviti blazne s samo lepo ali hudo besedo. V obče kažejo skušnje, da je bolje, ako se z ravnokar zbolelimi blaznimi in pri silni hudi bolezni le malo z njimi občuje in se opustijo vse tolažbe in vsakoršna žuganja. Popraševati malo, a bistro opazovati in natančno, — to daje zdravniku dosti gradiva za spoznanje bolezni. Bolni možgani so jako občutljivi in potrebujejo mirú, celó osamotenja, da se odstranijo vnanji škodljivi vplivi. To se tudi zgodi takrat, če bolnik z besedo in dejanjem postane nadležen ali celó nevaren; zdravnik je v tacihi slučajih dostikrat primoran, nasprotovati željam in volji bolnikovi, da doseže svoj zdravniški namen. Napačno in škodljivo sočutje bi bilo, ako bi se spolnile vse zahteve blaznega zavoljo tega, da se ne jezi, kajti potem bi se zanemarilo pravo in vspešno ozdravljevanje.

Kakor zdravilstvo v obče, tako je tudi zdravstvo blaznih zadnja leta velik korak naprej storilo. Zdaj ni več treba onih mnogovrstnih naprav, brez katerih poprej ni bilo nobene blaznice, da silno nemirni bolniki ne poškodujejo sebe ali drugih; z malo izjemami se sme pustiti vsem bolnikom prosto gibanje v blaznici. Ta veliki napredek v psihatriji (v dušoslovji) se sme primerjati napredku v kirurgiji (ranocelstvu), pri kate-

rem se izvršuje lahko vsaka velika operacija po omoticaah z êterom ali kloroformom. Ta iznajdba pripomogla je mnogo, in to po pravici, da je ljudstvo začelo bolj zaupati zdravilstvu, pa še važneje je to, da one omotice odstranijo bolniku bolečine in mu prihranijo nepotrebno in zeló nevarno napenjanje telesnih močí.

Oskrbovanje neozdravljivih blaznih se ne razločuje veliko od oskrbovanja ozdravljivih, vendar je pri ravnanji z neozdravljivimi nekoliko razločka o tem, da bivajo te vrste bolniki po več let ali celo življenje v blaznici. Na ozdravljive bolnike, ki se vrnejo po prestali bolezni v kratkem k svojim poprejšnjim opravilom, se ne ozira blaznica toliko, da bi blazni v njej našli enake naprave in zabave, kakor jih imajo domá, pač pa mora to biti pri neozdravljivih, ki so prisiljeni bivati več let v blaznici. Blaznica nikakor ni delavnica, a vendar nobena reč ni koristnejša telesni in duševni zadovoljnosti bolnikov, kakor nekaka dobro izbrana in prav odmerjena delavnost. Zdravnik ni v stanu porabiti za delo vseh blaznih, kajti omenil sem že, da so tudi neozdravljivi, čeravno ne dolgo, vendar včasih silno razdraženi in nemirni; takrat, se ve da, je vsakaka delavnost nemogoča. Drugi zopet hitro propadejo telesno in duševno; taki potrebujejo zmirom in zmirom pozornosti in postrežbe, ker tudi za najbolj navadna dela niso sposobni. Samo po sebi se razume, da nimajo vsi bolniki enakega nagiba ečati se z pdelom, nekateri se celó ustavljajo vsakateri delavnosti. V tacih slučajih ima zdravnik skrb, izbuhati in pospeševati veselje do dela. Razen izgleda, ki ga takim dajejo drugi delajoči bolniki, ni nič bolj pripravnega, da se izbuja v njih veselje do pridne delavnosti, kakor da se jim obljubijo majhna darila za to ali uno delo. Privoljenje nekaterih poboljškov, ki sicer niso potrebni, a so dostikrat zeló zaželeni, na primer: tobak, vino in kava so v blaznicah imenitni zdravstveni pripomočki; včasi je pa treba izmisliti si še drugih poboljškov in daril. Obžalovati je, če blaznica ne more pospeševati po takem načinu delavnosti bolnikov. Tem radodarniši je zavod v tej stvari, tem bolje in hitreje je zdravnik v stanu, sprijazniti celó duševno ne preveč

oslabele bolnike z napravami, katerim se morejo podvreči v blaznici.

Kaj pa da naj dela bolnik v blaznici, se ne ravna samo po njegovem stanu in prejšnjem njegovem opravilstvu, ampak tudi po njegovem sedanjem duševnem stanu. Razen mnogovrstnega dela v hiši, na vrtu in polji, se porabijo bolniki pri rokodelstvih in mehaničnih delih, izobraženi kot pisarji itd. Ni ne treba, da se rokodellec v blaznici peča s svojim rokodelstvom; opravila na vrtu in polji so za-nj dostikrat bolj ugodna. Kaj in koliko naj dela bolnik, določuje tedaj zdravnik.

Treba je v blaznici tudi odpočitka in razveseljevanja. Včasih večja prijetna družba, boljša jed in pijača, ples, zabava na keglišči ali s kvartami, kramljanje pri kozarcu pive ali kave, sprehajanje na vrtu ali daljši izleti, to so razveseljevanja, ki se morajo bolnikom dovoliti, čeravno blaznica zaradi njih potrosi nekaj več. Tudi je treba, skrbeti za primerna berila, za duševna dela, katera blaznega ne vtrudijo; veselje do petja ali kake druge zabave naj se po moči goji.

Tudi v naši blaznici skrbimo za to, da se zabavajo blazni primerno svojemu stanu in bolni osobnosti. Omenim tukaj le, da sem v minulem predpustnem času večkrat osnoval plesalne veselice, pri katerih so se sešli možki in ženske; plesali so z največo ognjenostjo, a se zmirom izgledno obnašali. Take veselice niso brez dobrega vspeha; marsikaka besna pomirila se je pri plesu in ostala tudi pozneje več časa mirna in krotka; melanholični možki in ženske začeli so se razvedrovati tako, da pri marsikaterem bil je to začetek boljšega dušnega stanja.

Nikakor pa se ne sme pozabiti na to, da mora blaznica zadovoliti tudi bolnike v verskem obziru. Skupne službe Božje, prejemanje sv. sakramentov, pogovori z duhovnom o težki telesni bolezni se tudi blaznim ne smejo kratiti. Se ve, da tudi o tem treba se je ozirati na duševni stan bolnikov in na osobnost njihovo. Zdravnik ne sme dopuščati, da bi si bolnik po svojem bolestenem nagibu brez mere belil glavo z verskimi stvarmi, v svoji otožnosti noč in dan le pokoro delati hotel ali da bi se v bolni prenapetosti neizmerno gibal

v verskih domišljajah, pa kratko rečeno, treba je ovirati, da ne postane vera in duhovnik igrača bolnim možganom. Da bi kdo mogel znoreti iz pretirane pobožnosti, to misliti je nespametno (žalibog! da ima ljudstvo še zmirom take predsodke), a tudi se ne sme pričakovati, da bi v takih slučajih pogovori z duhovnikom imeli dober vspeh za bolezen. Tukaj veljá popolnem ono, kar sem že omenil, o potrebi duševne zmernosti.

Ako se vsi pomočki, zdravstveni in nezdravstveni (primerna delavnost, potrebni odpočitek, razveseljevanja in po osebnostih odmerjeni razgovori z duhovniki) rabijo v pravem času in premišljeno, po tem se dostikrat posreči, da se bolniki zopet ozdravijo, a tudi oni, ki ne postanejo popolnem čistega uma, se tako zboljšajo, da morejo bivati zunaj blaznice, si kaj prislužiti in živeti pri svojih kot koristni družniki človeške družbe.

Ostane jih pa vendar še mnogo, ki morajo za zmirom bivati v blaznici. Tem nesrečnežem, ki so duševno popolnem onemogli, mora blaznica priskrbeti človeku primerno bivanje in jih tako obvarovati še hujšega duševnega propada; ozirati se je tedaj treba previdno na njihove telesne slabosti, za katere morajo imeti do zadnjega dihljeja primerno in dostojno postrežbo. Tako ravnanje je dolžnost humanitete in nalog blaznice. To se mora pri takih bolnikih ravno tako vestno in popolno zgoditi, kakor pri ozdravljivih, pri katerih je zdravnikova naloga veliko bolj dobrodejna in truda bolj vredna. Ker pa smo prepričani, da imamo v blaznici le z bolniki opraviti, in da je najvišja stopinja duševne onemoglosti tudi le znamenje bolezni, zato moramo tudi o duševno najbolj propadlem bolniku vedeti, da imamo človeka pred sabo, in ž njim, ki je, kakor vsak nas, Božja stvar, ravnati priljudno in človeško.

Naj omenim tukaj še to, kako naj občinstvo ravná z zblaznelimi, ako jih hoče odpeljati v blaznico. Nikdar naj bi se blazni z goljufijo ali zvijačo ne skušali spraviti v blaznico, kajti to napravi slab vtisek na bolnega, in zeló zadržuje ozdravljevanje. Evo tak slučaj! Gosp. K., paraličen bolnik, bil je po svojih

spremljevalcih z zvijačo pripeljan v blaznico, češ, da popotujejo zarad neke trgovine v Ljubljano. Gosp. K. imel se je za popolnoma zdravega in torej nikdar ne bi bil privolil preseliti se v kako blaznico. Njegovi spremljevalci, zapustivši ga, odidejo. Kmalu potem, ko si je ogledal prostor laži hotêla, začne strašno divjati. Ni mi ostalo družega, nego to, da mu povem resnico. Zdajci pa začne kričati, grozno psovati goljufivce, in tako divjati, da sem ga moral osamotiti. Po zeló razburjeni noči skuša drugi dan pobegniti; ker pa se mu to ne posreči, noče se celó nobene jedi dotakniti, čeravno je bil poprej pri izvrstnem apetitu. Potem se ga loti halucinatoričen delirij z domišljijo velečasti. Kmalu vendar postane bolj miren, a nikdar ni pozabil zvijače svoje rodovine, po kateri je bil v blaznico pripeljan. — Takih slučajev se ne manjka. Ker pa napravite laž in zvijača zmirom slab vtisek na človeka, ki je na duhu bolan, toraj naj se žlahta in tudi hišni zdravniki izogibljejo tacega postopanja. Ni treba, da se bolniku pové, da ima priti v blaznico; zadostuje, če se mu reče, da potuje k zdravniku, v čegar hiši bode našel še več enako bolnih, — tù se bode za-nj primerno skrbelo, — dotični zdravnik je poseben izvedenec o takih boleznih, — njegovim vredbam o stanovanji, živežu in zdravlilih se vé da se bo treba podvreči itd. Če tudi se takemu prigovarjanju bolnik še zoperstavlja, vsaj ne bo mogel nikomur očitati, da je bil ogojufan. Le nekoliko energije je treba in blazni se bo po poti kmalu pomiril. Vsakako se bolnik, ki ni po sili bil pripeljan v blaznico, poprej pomiri, kakor tak, ki je bil po zvijači v njo vrinjen.

Naj konečno še povem, kako naj ravnaajo ljudje zunaj blaznice s takimi, ki so ravnokar zblazneli (znoreli).

Taki naj se iz dveh ozirov, kakor hitro je mogoče, izročijo v norišnico: prvič zato, ker se v njej hitreje boljša bolni um, — drugič je pa to tudi na korist žlahti ali deželi, ki ima plačevati stroške oskrbovanja v blaznici. Neozdravljivi in siromaški bolniki, izmed katerih je komaj polovica za razna dela v blaznici porabljiva, narejajo zarad večletnega bivanja

ondod deželi, to je, davkeplačevalcem, velike stroške. Skrbeti je tedaj dolžnost vsacega rodoljuba, da se vse odstrani, kar brani hitri duševni propad na umu bolnih, in da se tako deželni stroški za oskrbljevanje blaznih izdatno zmanjšajo. Skušnje učijo zdravnike, da se pred kratkim časom zblazneli tem hitreje pomirijo, čem hitreje se preselijo v dobro vredjeno blaznico in se tako odtegujejo vnanjim škodljivim uplivom. Tudi imajo zdravniki v blaznicah take zdravstvene pripomočke in naprave na razpolaganje, da morejo oni hitreje zatreti bolezen, kakor drugi zdravniki, ki se ne pečajo s takimi bolniki in tudi nimajo potrebnih pripomočkov pri roki.

Vsem tedaj, ki imajo o žalostni osodi blaznih kaj odločevati, mora biti sveta dolžnost, da prav hitro izročijo ravno na umu zbolele blaznici. Naj tedaj tako sprevidno ravnanje — kedar se pri nas bode odprla obširna nova deželna blaznica — župani, duhovniki in vsi ljudoljubi o interesu bolnih in deželnega zaklada vedno imajo pred očmi! Le malokrat so se dozdej pošiljali ravnokar zboleli v blaznico, večidel dohajajo v njo že skoro neozdravljivi, ki so bili domá prav slabo oskrbovani in so že vsled tega na umu popolnem onemogli. In prav to je bil tudi glavni vzrok, da je stara naša blaznica prenapolnena bila, ker večina tacih nesrečnih neozdravljivih blaznih ni je v stanu več zapustiti, zato pa naraščajo stroški tako silno!

Naj bi te moje besede, ki sem jih spisal iz žive ljubezni do nesrečnih naših deželanov, katerim se je pamet zmešala, in v iskreni želji, zmanjšati deželi bremena velikih stroškov, ne ostale klic upijóčega v puščavi! Ako sem dosegel ta svoj namen, tolažila me bode zavest, da sem izpolnil dolžnost težkega svojega poklica.

